

Нікітіна А. В., д.пед.н., доцент (Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Старобільськ)

НАУКОВА РОБОТА МАГІСТРАНТІВ-ФІЛОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ОПАНУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. У статті досліджено теоретичні засади організації наукової роботи магістрантів-філологів у процесі опанування лінгвістичних дисциплін. З'ясовано закономірності, принципи, методичні прийоми, типові форми наукової роботи магістрантів-філологів та окреслено шляхи формування дослідницької компетентності магістрантів-філологів у лінгводидактичному дискурсі. Визначено взаємозв'язок між науковою і навчальною роботою, залежність якості наукової роботи від рівня дослідницької компетентності магістрантів.

Ключові слова: наукова робота, магістранти-філологи, лінгвістичні дисципліни, теоретичні засади наукової роботи, дослідницька компетентність.

Аннотация. В статье исследованы теоретические основы организации научной работы магистрантов-филологов в процессе освоения лингвистических дисциплин. Названы закономерности, принципы, методические приемы, типичные формы научной работы и намечены пути формирования исследовательской компетентности магистрантов-филологов в лингводидактическом дискурсе. Определена взаимосвязь между научной и учебной работой, зависимость качества научной работы от уровня исследовательской компетентности магистрантов.

Ключевые слова: научная работа, магистранты-филологи, лингвистические дисциплины, теоретические основы научной работы, исследовательская компетентность.

Annotation. In the article the theoretical basis of scientific work organization for student in the master's programme in philology in the process of linguistic subjects learning is studied. The main patterns, principles, methodical modes, typical forms of research work are named and the ways of research competence formation (for student in the master's programme in philology in the linguistic didactical discourse) are outlined. The interconnection between scientific and educational work, the dependence of scientific work quality on the level of research competence of student in the master's programme are defined.

Keywords: scientific work, student in the master's programme in philology, linguistic subjects, theoretical basis of scientific work, research competence.

Наукова робота є важливою ланкою навчального процесу в магістратурі, органічним складником професійної підготовки майбутніх викладачів-словесників, зокрема способом і засобом самоорганізації, вироблення стратегічної й тактичної поведінки в педагогічному та науковому дискурсі, невід'ємним супутником опанування магістрантами лінгвістичних дисциплін. Спостереження над навчальним процесом у магістратурі, аналіз відповідної науково-методичної літератури, власний досвід роботи зумовили зацікавлення пошуком шляхів удосконалення результатів наукової роботи й загалом опанування лінгвістичних дисциплін магістрантами-філологами. Значущість наукової роботи студентів і магістрантів визначена загальноукраїнськими освітніми нормативними документами, університетськими положеннями про організацію навчання та відображена в навчально-методичних комплексах. Сучасний магістрант, відповідно до чинних вимог, має оволодіти професійними вміннями й навичками викладача й дослідника – опанувати дослідницьку компетентність. На це й спрямована наукова робота магістранта в різних її формах і видах, насамперед під час вивчення дисциплін, що формують професійно значущу лінгвістичну компетентність філологів.

Дослідження українських педагогів і лінгводидактів відображають проблеми організації наукової роботи студентів в різних її аспектах, зокрема в науковій літературі розроблено загальні питання методології соціально-педагогічних досліджень під час фахової підготовки педагога-дослідника (Л. Антонюк, С. Архангельський, З. Курлянд, В. Сацик, А. Семенова, Л. Столяренко, М. Фіцула, С. Харченко, Р. Хмелюк, О. Чиж та ін.); визначено часткові питання методики організації науково-дослідної роботи (Г. Артемчук, М. Кочерган, Н. Кушнарєнко, І. Мороз, О. Семенов, М. Соловей, Є. Спіцин, З. Шалік та ін.), зокрема зміст аудиторної роботи в дослідницьких університетах (Антонюк, В. Сацик); висвітлено найважливіші складники дослідницької компетентності особистості студента-дослідника (С. Вітвицька, О. Цокур та ін.) та педагогічні вимоги до неї (О. Пехота, В. Химинець та ін.). У наукових роботах проаналізовано особливості навчально-дослідницької підготовки майбутніх учителів української мови та літератури як частини їх професійної підготовки (О. Семенов), засобу мовнокомунікативної компетентності (Т. Симоненко), окреслено засади формування готовності до науково-дослідницької діяльності майбутніх магістрів гуманітарного профілю в інформаційному середовищі (І. Бобко), визначено шляхи наукової роботи в підготовці магістрів-філологів (О. Копусь), запропоновано теоретичну модель науково-дослідної іншомовної підготовки магістрів педагогічної світи, визначено ефективні форми роботи студентів, основною з яких є науковий проект та запропоновано різні види діяльності студентів під час роботи над науковим проектом (Р. Павлюк). Аналіз літератури з порушеної проблеми окреслив коло недосліджених аспектів, що й зумовило вибір теми цього дослідження.

Мета нашої статті є обґрунтування теоретичних засад організації наукової роботи магістрантів-філологів у процесі опанування лінгвістичних дисциплін, а завданням – визначення закономірностей, принципів, методичних прийомів, форм наукової роботи магістрантів та окреслення шляхів формування дослідницької компетентності магістрантів-філологів у лінгводидактичному дискурсі.

Сучасний лінгводидактичний дискурс у магістратурі (як навчальний процес) має своєрідні ознаки. Так, фахова підготовка майбутнього магістра-філолога в сучасних умовах розвитку українського суспільства відзначена взаємовпливом двох важливих чинників – навчальної та дослідницької роботи. Про це йдеться у «Великій хартії університетів» (викладання та дослідницька робота в університетах повинні бути неподільні, щоб навчання в них відповідало постійно змінюваним потребам і запитам суспільства та науковим досягненням). На цьому наголошують і сучасні українські дослідники: «Актуальною проблемою підготовки фахівця-словесника залишається єдність теоретичної і практичної підготовки, навчальної і науково-дослідницької діяльності студентів і викладачів, що в цілому забезпечує багатоаспектну готовність педагога до професійної діяльності» [1, с. 23]. Інтеграція освітнього й наукового процесів у магістратурі на філологічних факультетах вищих педагогічних закладів України зумовлена суспільними вимогами до особистості викладача як елітарної мовної особистості, новатора, творця, дослідника.

Магістранти-філологи опановують навчальні предмети лінгвістичного циклу шляхом пошуку, дослідження наукових проблем. Погоджуємося, що така діяльність спрямована на розвиток у майбутніх педагогів і науковців нахилів до пошукової, дослідницької діяльності, до творчого розв’язання навчально-виховних завдань в освітніх закладах, а також формування умінь і навичок застосування дослідницьких методів для розв’язання практичних питань навчання й виховання [1, с. 198].

Наукова робота в магістратурі традиційно виявляє себе в різноманітних формах і видах, зокрема це магістерське дослідження як кваліфікаційна робота, що має узагальнювальний, підсумковий характер, наукові конкурси, участь у наукових конференціях, дослідницьких проектах тощо. Є підстави стверджувати, що результативність подібних видів наукової роботи залежить від методично ефективної навчальної діяльності магістрантів, сформованості в них дослідницької компетентності (в аспекті нашого дослідження передусім на заняттях з лінгвістичних і лінгвометодичних дисциплін). Формування дослідницької компетентності вважаємо одним із напрямів вироблення професійної компетентності майбутнього магістра. Дослідницьку компетентність розглядаємо як реалізовану відповідну компетенцію, властивість особистості (не ставимо тут за мету з’ясувати погляди на значення цих іншомовних за походженням слів). Беремо до уваги зазначене

в «Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти»: «Компетенції є сумою знань, умінь та характерних рис, що дозволяє особистості виконувати певні дії» [2, с. 9].

Процес засвоєння лекції, самостійна, практична, творча робота вимагає від студента й магістранта дослідницької компетентності. Так, О. Семенов слушно зазначає, що дослідницька компетентність як властивість студента передбачає сформовані вміння володіти науковим мисленням, спостерігати й аналізувати, висувати гіпотези для вирішення суперечливих питань, виконувати дослідну роботу, аналізувати наукову літературу тощо [3, с. 35].

Опанування лінгвістичних термінів, процесів, наукових теорій тощо в навчальній діяльності магістранта вимагають наукового мислення. А вміння науково мислити, на думку дидактів, означає: оволодіння наявними науковими поняттями, уявленнями; точний опис фактів, явищ і ситуацій із застосуванням загальноприйнятої термінології; вміння добирати факти за їх родовими істотними ознаками; здібність групувати факти та їх певні ознаки відповідно до загальнонаукових правил; науковий аналіз фактів і явищ, вичленовування з них загального й одиничного, істотного й другорядного; порівняння фактів і явищ, виявлення подібного й відмінного, випадкового й закономірного; точне визначення понять, оскільки поняття – це шаблі наукового пізнання, що фіксують досягнутий рівень науки; побудова доказів і спростувань у науковій дискусії з опорою на наукові дослідження; «передбачення» тенденцій розвитку або можливої зміни явища на основі історичних і сучасних наукових тенденцій, аналізу здобутих фактів і даних інших наук; вміння використовувати логіко-математичні засоби для обробки результатів наукового дослідження; вміння робити теоретичний висновок (створення наукової концепції, системи поглядів, абстракції на основі висновків інших досліджень) [1, с. 26–27].

Учені стверджують, що дослідницькі вміння – це вміння організовувати власну розумову діяльність, здійснювати літературний пошук, бібліографічний огляд наукових джерел, обґрунтовувати актуальність теми дослідження, чітко визначати мету й завдання дослідження, оперувати понятійним апаратом, володіти науковими методами пізнання, визначати об'єкт, предмет дослідження, формулювати гіпотезу, доводити або спростовувати її достовірність, обґрунтовувати наукову новизну та практичну значущість дослідження, оформляти результати дослідження в числових і графічних формах [4, с. 208].

Такі вміння лежать і в основі опанування лінгвістичної теорії під час навчальних занять. Погоджуємося з думкою про те, що необхідною передумовою проведення наукових досліджень є фундаментальна теоретична підготовка дослідника, обізнаність його з основними методами наукових досліджень, вміння цілеспрямовано добирати факти, аналізувати їх, робити мотивовані висновки й подавати необхідні практичні рекомендації [5, с. 28].

Узагальнюючи такі визначення, ділимо дослідницькі вміння залежно від етапу наукової діяльності на три групи: 1) уміння, пов'язані з підготовкою дослідження; 2) уміння, що стосуються роботи над науковим текстом; 3) уміння доводити власну позицію під час наукової дискусії. Відповідно до виду комунікативної діяльності визначаємо уміння: 1) мисленнєвотворчі (володіння логічними операціями, мисленнєвими процедурами); 2) мовленнєвотворчі (передача за допомогою мовних засобів логіки дослідження, аналіз літератури, формулювання власних думок щодо обраної проблеми, виконання комунікативної інтенції); 3) риторично зумовлені (дотримання риторичних законів – концептуального, моделювання аудиторії, стратегічного, тактичного, мовленнєвого, ефективної комунікації та аналітичного; володіння технікою публічної дискусії з науковою проблемою). Особливістю дослідницьких умінь магістрантів-філологів є те, що мова для них постає не тільки засобом формування наукової думки, а й об'єктом вивчення, наукового дослідження; мова є об'єктом і навчання, і наукової роботи.

Наукова робота в магістратурі підпорядкована певним закономірностям, тобто відображенням «об'єктивних, істотних і постійних зв'язків у педагогічних відносинах і явищах...» Для закономірностей характерні: розкриття взаємодії і руху явища як «саморуху»; фіксація якісної стійкості й повторюваності явища не тільки в короткому, але й у тривалому періоді часу; відображення істотних ознак явища та його структури в чітко оформлених формулюваннях, визначеннях і поняттях [1, с. 28]. Ці ж закономірності належать до засад лінгводидактики вищої школи: взаємозв'язок теорії з практикою; розуміння семантики наукових мовних одиниць; розвиток наукової інтуїції; передбачення здатності до наукової праці; залежність дослідницької компетентності магістрантів від рівня володіння змістом навчальних дисциплін.

Дослідницька діяльність магістрантів інтегрована в навчання, тому має здійснюватися з дотриманням таких основних принципів: інтегрованості (передбачає взаємопроникнення, взаємозумовленість навчання й дослідження як видів діяльності); особистісний (урахування природних задатків магістранта, його індивідуальних психологічних властивостей); градації (поступове посилення вимог до магістранта, поглиблення, поширення, наростання змістового складника дослідницької діяльності); креативності (опора на можливість дослідника-магістранта створювати нові знання на основі вже набутих у процесі навчання); технологічний принцип (передбачає обов'язкове володіння технологією дослідження – системним підходом до його організації, зокрема етапами пошуку проблеми, заглиблення в неї, збору інформації, аналізу та осмислення матеріалу, виникнення ідеї, викладу думок, формулювання висновків, визначення перспективи дослідження).

Під час опанування лінгвістичних дисциплін магістранти-філологи формують дослідницьку компетентність. Для цього ефективно діють різноманітні методичні прийоми, як-от: постановка проблемних питань, лінгвістичний аналіз тексту, термінологічний аналіз, укладання словникових статей, складання плану, анкетування, тестування, пояснення, консультація, конспектування, реферування, анотація, виписування ключових слів, зіставний аналіз наукових джерел, статистична обробка лінгвістичної інформації, креслення схем, таблиць, діаграм, лінгвістичний експеримент тощо.

Наукова робота в лінгводидактичному дискурсі магістрантів-філологів може мати усну й писемну, діалогічну й монологічну форми, бути індивідуальною й груповою, епізодичною й систематичною. Залежно від цього використовують різні види роботи: написання тез, конспектів, рефератів, курсових, магістерських, конкурсних наукових робіт, складання творчих проєктів, проведення круглих столів, дискусій, присвячених обговоренню філологічних і лінгводидактичних проблем, науково-практичних конференцій, семінарів, моделювання ситуацій наукового спілкування тощо. До творчих наукових завдань відносять: підготовку доповідей, рефератів, дослідження шкільного досвіду, написання критичних статей, магістерських робіт. Формуванню дослідницької компетентності сприяють такі завдання для самостійної роботи, як складання узагальнювальних схем, структурних блок-схем, лекцій, кросвордів, тестів з певних тем, переліку визначень ключових понять курсу з посиланням на джерела, анотацій до статей та книг, підготовка й виголошення доповідей, групові форми роботи, що передбачають розв'язання проблемних ситуацій, роботу в наукових проєктах тощо.

Навчання як дослідження припускає, що особливістю навчально-дослідницької діяльності є суб'єктивне відкриття нових знань на основі індивідуальної актуалізації попередньо засвоєних знань і вмінь, введення їх до особистісного пізнавального простору [6, с. 133].

Дослідження в навчальному процесі відносять до технології навчання, відзначаючи високу ефективність застосування дослідницьких методичних прийомів у навчанні для поглиблення інтересу до пізнавальної та творчої діяльності, для формування відповідних знань, умінь, навичок і дослідницької позиції в сприйнятті й осмисленні світу.

Мета застосування дослідницької технології в навчанні – набути досвіду дослідницької роботи в пізнавальній діяльності; об'єднати розвиток інтелектуальних здібностей, дослідницьких умінь і творчого потенціалу й на цій основі формувати активну, компетентну, творчу особистість [6, с. 134].

Наукове дослідження – це форма процесу пізнання, цілеспрямоване систематичне вивчення об'єктів дослідження за допомогою методів і засобів науки, яке завершується формулюванням нових знань про об'єкт

дослідження [7, с. 19]. Цей процес є складним, багатоаспектним, суперечливим, що в кожному випадку може мати свою логіку, методику та організацію. До науково-педагогічних досліджень висувають такі вимоги: актуальність проблеми, визначення стратегії дослідження, його мети, завдань, предмета, організація й етапи проведення дослідження, доступність висновків і рекомендацій для використання їх у практичній діяльності.

Важливою формою інтеграції навчальної, наукової та освітньо-виховної роботи зі студентами-філологами, є науково-дослідні лабораторії, проблеми досліджень яких пов'язані з пошуками нових підходів до лінгвістичної, літературознавчої, методичної підготовки вчителя до роботи в загальноосвітніх закладах різного типу, формування його дослідницької компетентності, розвиток у молодого дослідника критичного творчого мислення, особистісних якостей тощо [3, с. 298]. Науково-дослідницька робота студентів сприяє опануванню ними нових способів саморегуляції власної діяльності [3, с. 304]. Це ж підтверджує й практика навчання на вищому рівні – в магістратурі.

Основним етапами наукового дослідження вчені називають: визначення наукової проблеми й теми дослідження, формулювання мети й завдань, збирання й обробка фактичного матеріалу, аналіз та оформлення результатів наукового дослідження, застосування на практиці [7].

У лінгводидактичному дискурсі прийнято виділяти два рівні досліджень: теоретичний та емпіричний. Так, теоретичне дослідження пов'язане з удосконаленням та розвитком понятійного апарату науки й націлене на різнобічне пізнання об'єктивної дійсності разом з її суттєвими зв'язками й закономірностями. Здійснення теоретичних досліджень передбачає оволодіння студентами такими методами, як аналіз та синтез, індукція та дедукція, моделювання, логічними прийомами порівняння, аналогії, класифікації тощо. Емпіричне дослідження спрямоване безпосередньо на певний об'єкт, процес, закономірність і спирається на результати, отримані від методів спостереження, анкетування, бесіди, інтерв'ю, тестування, експерименту. Теоретичний та емпіричний рівні досліджень взаємозумовлені, перебувають у постійному зв'язку. «Теоретичні методи дослідження передбачають глибокий аналіз фактичного матеріалу, абстрагування від усього другорядного, розкриття суттєвих закономірностей процесу, явищ, пояснення зовнішнього внутрішнім тощо. Емпіричні методи передбачають дослідження на рівні явищ, теоретичні – на рівні їх сутності» [4, с. 206].

Здійснення наукової роботи магістрантами-філологами вимагає певної готовності, під якою розуміють «інтегративну якість, що відображає здатність особистості під керівництвом викладача організовувати власну науково-дослідницьку діяльність у процесі навчання й містить такі компоненти: творчі можливості, компетентність, оволодіння технологією наукового дослідження та викладу й захисту його результатів» [4, с. 207].

Така готовність забезпечує якісне засвоєння навчальних курсів у магістратурі.

Отже, наукова робота магістрантів-філологів зумовлена завданнями навчального процесу, вимогами до опанування лінгвістичних дисциплін, сприяє професійній підготовці висококваліфікованих фахівців. Організація наукової роботи у процесі опанування лінгвістичних дисциплін передбачає урахування визначених закономірностей, дотримання принципів, застосування методичних прийомів, урізноманітнення форм наукової роботи магістрантів-філологів. Якість наукової роботи залежить від рівня сформованості дослідницької компетентності магістрантів-філологів у лінгводидактичному дискурсі.

Розмежовуємо в професійній підготовці магістранта-філолога власне дослідницьку діяльність і навчально-дослідницьку, ці два види діяльності взаємопов'язані й взаємозумовлені та становлять основу наукової роботи в лінгводидактичному дискурсі, є способом удосконалення лінгвістичних та методичних знань магістрантів-філологів.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі стосуватимуться розроблення технологій, спрямованих на вдосконалення наукової роботи в дистанційних навчальних курсах.

1. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін. ; за ред. З. Н. Курлянд. – К. : Знання, 2005. – 399 с. 2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколасва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с. 3. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія / О. М. Семенов. – Суми : Мрія-1, 2005. – 404 с. 4. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навч. л-ри, 2003. – 316 с. 5. Химинець В. В. Інноваційна освітня діяльність / В. В. Химинець. – Ужгород : ЗППЮ, 2007. – 364 с. 6. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. ; за ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с. 7. Організація та методика проведення науково-педагогічних досліджень студентами вищих навчальних закладів : посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. І. Соловей, Є. С. Спіцин, К. К. Потаменко, З. М. Шалік – К. : Ленвіт, 2004. – 143 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Хом'як І. М.